

Oleksandr Vovk

Paskutinis karinis ir politinis sąjūdis dėl Ukrainos nepriklausomybės

Banderininkai – taip vadinami penktajame ir šeštajame šio amžiaus dešimtmetyje Vakarų Ukrainoje veikę kovotojai dėl Ukrainos nepriklausomybės. Stepano Banderos – vieno iš Ukrainiečių nacionalistų organizacijos (*Organizacija ukrains'kich nacionalistov, OUN*)¹ vadovų – organizuotas nacionalistinis sąjūdis buvo toks smarkus ir gausus, kad užkariautojai iki šių dienų kiekvieną nepatinkamą ukrainietį tapatina su juo. Tokių pavyzdžių Ukrainoje yra ne vienas. Antai tautinės nepriklausomybės šalininkų etmono Ivano Mazepos ir atamano Simono Petliūros sekėjai buvo vadinami mazepininkais ir petliūrininkais. Šiandien jau galime sakyti, kad kovotojų dėl nepriklausomybės sąrašas nebeilgėja ir kad Ukrainos valstybė ir jos tauta įsitvirtino tarp kitų Europos valstybių ir tautų.

Paskutinį ginkluotąjį sąjūdį dėl Ukrainos nepriklausomybės, vykusį Antrojo pasaulinio karo metais ir jam pasibaigus, galima sieti su Rusijos ir Austrijos imperijų žlugimo rezultatais, taip pat su Lenkijos, Vokietijos ir SSRS politika tarpukario laikotarpiu. 1929 m. nacionalistinių pažiūrų karininkai ir jaunimo organizacijų nariai savo pirmajame susirinkime Austrijos sostinėje Vienoje įkūrė Ukrainiečių nacionalistų organizaciją. Jos ideologija buvo grindžiama tarpukario Europos idėjinėms srovėms būdingu integraliniu nacionalizmu², kurio vienas iš ideologų buvo Dmitrijus Doncovas.

Pirmuoju OUN vadovu tapo buvęs karininkas, trečiojo dešimtmečio išsivadujamosios kovos dalyvis Jevgenijus Konovalecas. Itin plačios nacionalistinės veiklos ši organizacija ėmėsi tarp ukrainiečių tautybės gyventojų vakarinėje Ukrainos dalyje, prijungtoje prie Lenkijos. Sąjūdį moraliai ir finansiškai rėmė Čekoslovakijos, Vokietijos, Italijos, taip pat JAV ir Kanados ukrainiečių diaspora. Tam tikros paramos, sykais labai svarbios, gauta ir iš kai kurių valstybių, pavyzdžiui, iš Lietuvos ir Vokietijos.

Lietuva padėjo OUN kuo galėdama. Visą ketvirtąjį dešimtmetį sukarintoms Lietuvos formuotėms padedant Kaune (Kovno) buvo spausdinami svarbiausi OUN leidiniai – žurnalai „Surma“ ir „Nacionalist“, taip pat daug brošiūrų. Kaune, Laisvės alėjoje 20, oficialiai veikė Lietuvių ir ukrainiečių draugystės bendrija. Ukrainiečių nacionalistų organizacijos atstovas Lietuvoje buvo šimtininkas Ivanas Revjukas (Bartovičius). Jis nuolat palaikė ryšius su Lietuvos vyriausybės atstovais, konkrečiai – su Užsienio reikalų ministerijos. Ne paslaptis, kad pirmasis OUN vadovas Jevgenijus Konovalecas nuo 1929 m. turėjo Lietuvos pilietybę ir čia lankydavosi. Taip pat ne paslaptis, kad OUN per Europos šalių sostinėse esančias ambasadas gaudavo iš Lietuvos daugiataukstantines subsidijas JAV doleriais³.

OUN veiksmus Lenkijos teritorijoje esančiose ukrainiečių žemėse lėmė Lenki-

jos vykdoma lenkinimo politika – jie tapo aiškiai teroristiniai. OUN organizuodavo įvairius nepaklusimo aktus ir ūkinių bei administracinių objektų puolimus. 1934 m. OUN kovotojai Varšuvoje nužudė Lenkijos vidaus reikalų ministrą Bronislavą Perackį. Lenkija griebėsi smarkių represijų prieš organizaciją. Daug jos narių buvo suimta ir nubausta mirties bausme. Tada buvo suimtas ir nuteistas mirti OUN krašto vadovas S. Bandera. Nepalaužiama valia ir tvirtumas, atsiskleidę Lenkijos teisme ir kalėjimuose, dar labiau didino jo autoritetą ir sekėjų pagarbą. Ukrainiečių visuomenės reikalavimu mirties nuosprendis jam buvo pakeistas kalėjimu iki gyvos galvos.

Nelengva buvo veikti Lietuvos pilietybę turinčiam ir Vidurio Europos šalyse gyvenančiam OUN vadovui Jevgenijui Konovalecui. Antroje ketvirtojo dešimtmečio pusėje veiksmų prieš OUN imasi žvalgybiniai ir baudžiamieji Sovietų Sąjungos organai. NKVD gerai suplanuoja savo akciją, ir OUN vadovas žūva vienoje pagrindinių Amsterdamo gatvių sprogus minai su laikrodžio mechanizmu⁴.

Lemiamą įtaką ukrainiečių nacionalistų kovai turėjo 1939 m. prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas. Lenkijos valstybės nebėra. Vakarų Ukraina prijungta prie Sovietų Sąjungai priklausančios vadinamosios Ukrainos respublikos. Vakarų Ukrainos gyventojus užgriūva naujos stalininio režimo represijos. OUN patiria daug nuostolių. Nemažai organizacijos narių nelegaliai pereina į Vokietijos kariuomenės užimtą Lenkijos teritoriją. Paleistas iš Lenkijos kalėjimo, Krokuvoje veiklą tęsia S. Bandera. Organizacijoje atsiradus vidaus nesutarimų (juos lėmė skirtingas požiūris į kovą dėl Ukrainos nepriklausomybės), OUN suskilo į du sparnus – nuosaikųjį ir radikalųjį. Pirmajam vadovavo buvęs karininkas, trečiojo dešimtmečio išsivaduojamųjų kovos dalyvis Andrejus Melnikas, antrajam – S. Bandera. A. Melniko sekėjus pradėta vadinti melnininkais (sąlyginis sutrumpinimas – OUNm), o S. Ban-

deros – banderininkais (OUNb). Radikalųjį OUNb sparną rėmė dauguma Vakarų Ukrainos ukrainiečių nacionalistų – per 20 tūkstančių narių⁵.

Antrojo pasaulinio karo mastas keičiasi, kai tarpusavyje ima kariauti hitlerinė Vokietija ir stalininė Sovietų Sąjunga. OUNb formuoja vadinamąsias žygio grupes, kurios turi Vokietijos kariuomenės užnugaryje eiti per Rytų Ukrainos rajonus ir ten organizuoti Ukrainos valstybės administracijos ir policijos tarnybas. Žygio grupėse buvo apie 5 tūkstančius narių⁶.

Jau karo pradžioje užsikonspiravę OUNb nariai besitraukiančios sovietinės kariuomenės užnugaryje Vakarų Ukrainoje pradėjo ginklu imti valdžią į savo rankas. Kai vokiečių armija užėmė Lvovą, tuoj pat 1941 m. birželio 30 d. OUNb iniciatyva ten paskelbiama Nepriklausoma Ukrainos valstybė ir sudaroma jos vyriausybė. Vakarų ir iš dalies Rytų Ukrainoje steigiami vietinės valdžios organai. Iš pradžių vokiečių karinės valdžios atstovai nesikišo į šį reikalą, tačiau atvykę nauji vokiečių okupacinės valdžios pareigūnai nepripažįsta Nepriklausomos Ukrainos valstybės paskelbimo akto, o OUNb uždraudžia veikti. Jos vadovus, tarp jų S. Bandera ir naujosios vyriausybės ministrą pirminką Jaroslavą Stecką, vokiečių baudžiamosios tarnybos suima ir išsiunčia į koncentracijos stovyklas.

1941 m. rudenį vokiečių okupacinė valdžia represuoja daug OUNb narių. Netekusi vadovų ir beveik sunaikinta, OUNb nueina į pogrindį ir vėl ima kaupti jėgas naujai ginkluotai kovai. Šis procesas tapo savotišku „ėjimu į liaudį“. OUNb organizuoja savo struktūras nuo žemutinių grandžių – būrių kaimuose ir įvairiose miestų įstaigose. Būriui vadovavo vedlys, paprastai OUNb narys. Jam buvo pavaldūs būriui priklausančių referentūrų (organizacinės, visuomeninės-politinės, karinės, saugumo tarnybos, moterų, jaunimo, ūkinės ir kt.) referentai. Dauguma referentų ir vietos organizacijų narių buvo prijauciantieji OUNb arba OUNb jaunimo

organizacijos nariai. OUNb būriai aktyviai dalyvavo kaimų ir miestų visuomeniniame gyvenime, prie jų prisidėdavo vis daugiau jaunimo ir vyresnių žmonių.

Vadovavimas aukštesnėms struktūroms buvo organizuotas panašiai kaip ir kaimų būriuose. Už juos aukštesnės OUNb struktūrinės grandys buvo susivienijimai, arba parajoniai, sudaromi iš 3–6 būrių. 2–4 susivienijimai, arba parajoniai, sudarė rajoną. Keletas rajonų sudarė antrajonį, pagal teritoriją atitinkantį prieškarinį Lenkijos pavietą. Keletas antrajonių sudarė apygardą. Kelios susijungusios apygardos – tai jau kraštas, arba žemė, turinti krašto vadovybę. 1942–1943 m. kraštų vadovybės veikla apėmė visą Ukrainos teritoriją.

Veikliausios ir didžiausios OUNb struktūros buvo Vakarų Ukrainos (Galicijos teritorija) ir Šiaurės vakarų Ukrainos žemėse (Volynė, Polesė). Kitos kraštų organizacijos, veikusios rytinėje Ukrainos dalyje, dar tik kūrėsi ir turėjo nedaug narių. 1943 m. OUNb priklausė per 30 tūkstančių narių⁷, o jiems prijauniančių pagalbininkų buvo šimtai tūkstančių.

Tinkamo momento pradėti veiklą lūkuriamojo taktikos OUNb laikėsi iki 1943 m. pradžios, kai iš esmės pasikeitė Antrojo pasaulinio karo eiga, o nacistinės Vokietijos veiksmai okupuotose teritorijose pasidarė dar griežtesni. Buvo surenkama daugybė maisto produktų, jaunimas prievarta vežamas darbams į reichą, dėl to kilo gaivališkas gyventojų protestas. Karinė-politinė situacija itin pasunkėjo Šiaurės vakarų Ukrainos žemėse, Volynės ir Polesės teritorijoje. Ten ima burtis įvairios ginkluotojo pasipriešinimo grupės.

Nuo 1943 m. pavasario OUNb palengva pradeda kontroliuoti liaudies priešinimąsi nacistiniams grobikams Volynėje ir Polesėje. Tuo metu ten oficialiai pradeda veikti OUNb inicijuota Ukrainos sukilėlių armija (*Ukrains'ka povstanča armija, UPA*). Ji tuoj pat imasi ginti nuo įvairių užkariautojų prievartos ir plėšikavimo daugumą Ukrainos kai-

mo gyventojų, vykdo įvairias kovines akcijas ir rengia pasalas. 1943 m. gegužės mėn. UPA vado Kubiko (slap.) šimtinės organizuotoje pasaloje žuvo Vokietijos SA (*Sturmabteilung*) šefas generolas Viktoras Liutcė⁸.

Sukilėlių armija priėmė keletą tūkstančių tarnybą vokiečių policijoje palikusių ukrainiečių ir kitų tautybių žmonių, jos gretos nuolat augo, ir 1943 m. pabaigoje joje buvo 20 tūkstančių žmonių⁹. Sukilėlių armija siekė savo tikslo – ateityje tapti reguliariaja nepriklausomos Ukrainos valstybės armija.

UPA struktūra buvo tokia: žemiausi kariniai vienetai – rojai, atitinkantys sovietinės kariuomenės skyrių; trys rojai sudarė čotą (būrį); trys keturios čotos sudarė pagrindinį UPA taktinį vieneta – šimtinę (100–150 žmonių); keletas šimtinių sudarė kurenį (batalioną), keletas kurenų – būrį, keletas būrių – karinę UPA grupę (maždaug prilygusią reguliariosios armijos brigadai, divizijai), keturios Volynėje ir Polesėje veikusios UPA grupės sudarė kovinį vieneta, atitikusį reguliariosios armijos kadrinį korpusą.

Šiaurės vakarų Ukrainos žemėse veikianti OUNb krašto organizacija darosi organizuotu, gausiu, ginkluotu UPA užnugariu; partizaninei armijai ji padeda organizuoti ir vykdyti kovos veiksmus prieš vokiečių, lenkų ir sovietines karines formuotes. Sukilėlių armijos krašto vadovybė imasi vykdyti vyriausiosios karinės administracijos funkcijas. Kaimuose, kur grobikai jau išvyti, rengiami vietinės administracijos rinkimai, valstiečiams dalijama buvusi kolūkių ir Lenkijos žemė.

1944 m., SSRS–Vokietijos fronto linijai slenkant Dešiniakrantės Ukrainos teritorija¹⁰, Galicijoje ir gretimose srityse plačiai išsišakojusios OUNb ir Ukrainos nacionalinės savigynos (*Ukrains'ka nacional'na samooborona, UNS*) ginkluotų formuočių pagrindu aktyviai kuriamos UPA struktūros. Pagal naująją struktūrą 1944 m. Ukrainoje veikusios UPA veiklos zona – visa Vakarų Ukrainos teritorija, ji pavaldi Vyriausiajai karinei vadovybei bei UPA Vyriausiajam kari-

niam štabui ir suskirstyta į tris krašto karines vadovybes: UPA – Šiaurė (Volynės ir Polės teritorija), UPA – Vakarai (Galicija), UPA – Pietūs (Podolė). Kai 1944 m. fronto linija sustojo Dešiniakrantės Ukrainos teritorijoje, čia veikė daugiau kaip 25–30 tūkstančių narių turinčios UPA formuotės¹¹, kurios rėmėsi daigiatūkstantiniu išsišakojusiu OUNb tinklu.

Rašant apie OUNb ir UPA veiklą Antrojo pasaulinio karo metu reikia taip pat pažymėti, kad jos ideologija iš esmės pasikeitė. 1942 m. pabaigoje – 1943 m. pradžioje OUNb turėjo įtakos Rytų Ukrainos žemių atstovai, ir atsakydama į Rytų Ukrainos liaudies masių reakciją Ukrainiečių nacionalistų organizacija revidavo savo ideologiją. OUNb ėmė smarkiai kritikuoti nacių ir bolševikų imperializmą. Ji atmeta politinį vienpartinės diktatūros modelį ir propaguoja ukrainietiškojo nacionalizmo koncepciją, pagrįstą tuo, kad ukrainietiškas nacionalizmas yra revoliucinė demokratinė jėga, kurios tikslas – negailestingai kovoti su abiem totalitarinėmis valstybėmis.

Organizacijos ideologijos revidavimo apogėjus – 1943 m. rugpjūčio mėn. sušauktas III Nepaprastasis didysis OUN susirinkimas ir 1944 m. įkurta Vyriausioji Ukrainos išsivadavimo taryba (ukrainietiška santrumpa *UGVR*).

1943 m. OUNb atsisakė vadų struktūros, perėjo prie kolektyvinio vadovavimo ir į programą įrašė daug pliuralizmo elementų¹². Ukrainos sukilėlių armija buvo pripažinta kaip visos ukrainiečių tautos karinė formuotė. Tada priimtoje politinėje UPA deklaracijoje buvo aiškiai suformuluotos pažangios idėjos¹³.

1944 m. pradžioje, siekdama suvienyti visas jėgas, kovojančias dėl išsivadavimo, UPA Vyriausioji karinė vadovybė ir OUN vyriausioji vadovybė pasiūlė įsteigti politiniu atžvilgiu plačiai atstovaujamą nepartinį valstybinį organą. Toks pagrindinis parlamentas – Vyriausioji Ukrainos išsivadavimo taryba – buvo įkurtas 1944 m. liepos mėn. Steigiamajame

me didžiajame susirinkime, vykusiam viename iš Karpatų kalnų kaimų. Šiam visos Ukrainos organui buvo pavaldžios UPA ir OUNb. UGVR susirinkimo dalyviai patvirtino svarbiausius teisinius dokumentus. Pagrindinio parlamento prezidentu išrinktas buvęs Centrinės Rados – pirmojo Ukrainos parlamento (trečiojo dešimtmečio revoliucijos laikotarpio) narys Kirilas Osmakas. Generalinio sekretoriato sekretoriumi ir karo reikalų ministru išrinktas OUNb vadovas, UPA vyriausiasis vadas papulkininkis Romanas Šuchevičius. Taip pat buvo išrinkti užsienio ir vidaus reikalų ministrai.

Kad galėtų atstovauti Išsivadavimo tarybai Vakarų pasaulyje, į Europą išvyksta didelė pagrindinio parlamento dalis, vadovaujama užsienio reikalų ministro Nikolajaus Lebedžio. Užsienyje jie užmezga ryšius ir ima bendradarbiauti su paleistais iš vokiečių koncentracijos stovyklų OUNb nariais, konkrečiai su S. Bandera. Tačiau svarbiausi įvykiai ir įnirtingiausia kova tebevyksta Ukrainos žemėje. Deja, praėjus vos mėnesiui po Steigiamąjį susirinkimą, NKVD organai suima sužeistą UGVR prezidentą Kirilą Osmaką¹⁴. Pereidamas Vokietijos – SSRS fronto liniją, kaudamasis su NKVD vidaus kariuomenės daliniu, žuvo vidaus reikalų ministras Rostislavas Vološinas. Buvo suimti arba žuvo ir daugelis kitų UPA ir OUNb vadovų.

Visa pagrindinio vadovavimo Išsivadavimo tarybai, Ukrainos sukilėlių armijai ir Ukrainiečių nacionalistų organizacijai našta tenka anksčiau minėtam UGVR Generalinio sekretoriato vadovui generolui chorunžui¹⁵ R. Šuchevičiui. Šias funkcijas Ukrainoje jis vykdė iki pat savo žūties 1950 m. kovo mėn. Po jo mirties šis darbas buvo pavestas UPA pulkininkui Vasilijui Kukui¹⁶, kuris jį dirbo iki suėmimo 1954 m. gegužės mėn. Šią datą formaliai galima laikyti organizuoto ginkluotojo pasipriešinimo Ukrainoje aukščiausia riba. Kai kuriais duomenimis, neorganizuotų pavienių kovotojų ginkluotas priešinimasis truko iki septintojo dešimtmečio.

1944-ieji – smarkiausių UPA kovų su nacistiniais ir sovietiniais okupantais metai. Partizaninė armija dažnai iš pasalų atakavo besitraukiančias vokiečių kariuomenės dalis norėdama įsigyti ginklų ir šaudmenų. Vokiečių armijos mėginimams 1944 m. vasarą išvalyti Karpatų kalnus atkakliai pasipriešino UPA, ir jie buvo nesėkmingi. Vienos garsios kautynės vyko 1944 m. liepos mėn. ant Lopatos kalno, kai chorunžo Vasilijaus Andrusiako vadovaujamas batalionas atrėmė visas vokiečių pėstininkų divizijos atakas¹⁷. Kur kas stipresnis priešas Ukrainos sukilėlių armijai buvo NKVD vidaus kariuomenė ir sovietiniai partizanai. Jie veikė už fronto linijos siekdami likviduoti UPA ir sudaryti sovietinę administraciją sukilėlių sąjūdžio apimtose kaimo vietovėse.

1944 m. pirmoje pusėje įvyko daugybė susirėmimų ir didelių mūšių tarp sovietinių karinių dalinių ir UPA – Šiaurės bei UPA – Pietų junginių. Per vieną tokį susišaudymą buvo mirtinai sužeistas 1-ojo Ukrainos fronto vadas generolas Nikolajus Vatuninas. Po šio įvykio sovietinės ginkluotosios formuotės, susidedančios iš 30 tūkstančių žmonių, surengė didžiulę Volynės miškų šukavimo operaciją. Daugiausia partizaninės armijos kautynių ir didžiausias fronto mūšis įvyko tada, kai 1944 m. balandžio 22–25 d. Kremeneco miškuose buvo apsupti du UPA junginiai (5 tūkstančiai sukilėlių)¹⁸. Įnirtingas prasižėmimas ir 60-ies kilometrų maršas atvira vietoje padėjo UPA vadovybei išsaugoti didžiąją kovotojų dalį.

Dėl žūtbutinių mūšių su sovietinės kariuomenės daliniais, daug pranašesniais materialiniu, techniniu, o dažnai ir kiekybiiniu požiūriu, sukilėlių armijos kovotojų smarkiai sumažėjo. 1945 m. gegužės mėn. Europoje pasibaigęs karas, sustiprėjusios sovietinių organų represijos prieš taikius Ukrainos gyventojus ir daugiakartis Nikitos Chruščiovo vadovaujamos Ukrainos vyriausybės kreipimasis į sukilėlių armijos karius raginant sudėti ginklus – tai priežastys, paskatinusios pasitraukti iš kovos ir legali-

zuotis daugiau kaip 40 tūkstančių žmonių¹⁹.

1946 m. sausio – balandžio mėn. sovietiniai ginkluoti daliniai USSR aukščiausiosios tarybos rinkimų garbei surengė prieš UPA nukreiptą akciją – blokavo beveik visas Vakarų Ukrainos gyvenvietes. Akcija pasisekė – UPA neteko beveik 40 proc. savo kovotojų. Po šios akcijos UGVR ir UPA Vyriausiasis karinis štabas nutarė palengva demobilizuoti keletą tūkstančių sukilėlių. Numatyta, kad visi demobilizuotieji pereis vietinės OUNb žinion ir sustiprins vadinamąjį ginkluotąjį pagrindį, kad šis galėtų kitais metodais tęsti išsivaduojamą kovą²⁰.

1946–1947 m. veikliausia iš likusių UPA grupių buvo grupė „Sian“, veikusi „pokarinės“ Lenkijos pietryčiuose – etninės Ukrainos žemėse. Šioje teritorijoje veikė nuo 2,5 iki 4 tūkstančių sukilėlių, kuriuos rėmė 1,5 tūkstančio OUNb tinklo narių ir vietos gyventojai²¹. Svarbesnės UPA akcijos Lenkijoje buvo šios: UPA junginiai drauge su lenkų pagrindžiu 1946 m. gegužės mėn. atakavo pavieta centrą Grubešovą; 1947 m. kovo mėn. UPA šimtinė surengė pasalą, kurioje žuvo Lenkijos gynybos ministro pavaduotojas generolas Karolis Sverčevskis. Lenkijos valdžiai pavyko užgesinti šį pasipriešinimo židinį tik po to, kai ukrainiečiai senbuviai buvo iškeldinti į Ukrainą ir lenkų Pamarį, o Lenkijos armija 1947 m. pavasarį ir vasarą įvykdė plataus masto operaciją „Vysla“. Dar likę UPA junginiai organizuotomis kelių šimtų žmonių grupėmis perėjo į sovietinės Ukrainos teritoriją ir amerikiečių okupacinę zoną Vokietijoje.

Penktojo dešimtmečio antroje pusėje UPA nebegalėjo Vakarų Ukrainoje vesti partizaninio karo, nes čia buvo nepaprastai platus MVD–MGB agentūros tinklas ir labai sumažėjo materialinė gyventojų parama. UGVR sprendimu UPA Vyriausiasis karinis štabas 1949 m. rugsėjo mėn. išleido įsakymą išformuoti formaliai dar veikiančias sukilėlių armijos struktūras. Kaip jau minėta, organizuota UGVR ir OUNb veikla Ukrainoje baigėsi 1954 m.

Ukrainos SSR „kompetentingų organų“ užregistruota, kad per dešimt (1944–1954) kovos prieš sovietų valdžios „atkūrimą“ metų UGVR, OUNb, UPA ir ginkluotasis pagrindis įvykdė 14 424 antisovietines akcijas, susirėmimus ir antpuolius. Jų duomenimis, per tas akcijas žuvo maždaug 55 tūkstančiai žmonių: 30 tūkstančių NKVD–MVD darbuotojų bei Raudonosios armijos karių ir 25 tūkstančiai vadinamųjų „taikių gyventojų“, kurių dauguma buvo sovietinės administracijos atstovai, skundikai ir aktyvūs stalininio režimo rėmėjai²². Matyt, į tą skaičių sovietinis režimas įtraukė ir daugybę nekaltų aukų, žuvusių per specialiąsias NKVD–MVD ir NKGB–MGB akcijas, kurios būdavo priskiriamos OUNb ir UPA.

Ukrainiečių tautos nepriklausomybės idėjos šalininkų nuostoliai ir aukos, palyginti su sovietinės santvarkos šalininkų nuostoliais, buvo kur kas didesni. Deja, iki šių dienų dar neišanalizuota įvairiausia informacija apie nuostolius ir nėra atlikta apibendrinamųjų jos tyrimų. Apskaičiavimai taip pat skiriasi dešimtimis ir šimtais tūkstančių.

Sovietų duomenimis, vien per dvejus 1944–1945 m. žuvo 103 313 vadinamųjų „banditų“, 110 785 sulaikyti, o 50 058 prisipažino nusikaltę. Per tą patį laikotarpį paimita daugiau kaip 60 tūkstančių šautuvų²³. Akivaizdu, kad UPA kovotojų ir OUNb tinklo narių minėtuose skaičiuose yra tik tam tikras procentas. Dauguma „banditų“ buvo

Ukrainos patriotai, neturėję ginklo ir su stalininiu režimu kovoję jiems prieinamais būdais. Be to, daug žuvusiųjų ir suimtųjų neturėjo su išsivaduojamąja kova nieko bendra – jie atsitiktinai atsidūrė tam tikroje vietoje netinkamu metu.

Kaip yra žinoma, iš pradžių į nelaisvę paimitus „banditus“ banderininkus iškart sušaudydavo, bet vėliau juos imdavo gyvus ir tardydavo. Kuris ištverdavo kankinimus, tam dažniausiai skirdavo mirties bausmę arba dešimtis metų kalėjimo ir lagerio. Per ilgus ginkluotojo priešinimosi sovietinei sistemai ir kovos dėl Ukrainos nepriklausomybės metus stalininio režimo atstovai tūkstančius kartų pažeidė vadinamąjį sovietinį, socialistinį ir revoliucinį teisėtumą. Prie žuvusiųjų ir suimtųjų reikia pridėti 1944–1951 m. iš vakarinių Ukrainos sričių be tardymo ir teismo ištremtus į Sibirą žmones. Sovietų duomenimis, tokių „banditų rėmėjų“ ir jų šeimos narių ištremta 203 tūkstančiai²⁴. Daug tremiamųjų žuvo kelionėje ir tremties vietoje.

Daugybė netekčių ir ilgas kovos laikotarpis rodo, kad sąjūdis dėl nepriklausomybės ir ginkluotasis priešinimasis okupantams Vakarų Ukrainoje buvo masiškas ir plačiai remiamas ukrainiečių. Tos ginkluotos kovos prisiminimai darė didelę įtaką įvykių Ukrainoje eigai iki pat 1991 m., kai „pertvarkos“ procesas vis dėlto baigėsi Ukrainos nepriklausomybės atkūrimu.

Nuorodos

¹ Čia ir toliau skliausteliuose esantys patikslinimai – autoriaus.

² „Integralinio nacionalizmo“ sąvoką ukrainietiškojo nacionalizmo tyrinėjimams pritaikė J. A. Armstrongas. Žr.: J. A. Armstrong, *Ukrainian Nationalism*, New York–London: Columbia University Press, 1963.

³ *Evgen Konoval'ec' ta jogo doba*, Miunchen: v-nia fundacii im. E. Konoval'cia, 1974, s. 621–653.

⁴ *Žittia i smert' polkovnika Konoval'cia*, Lviv: Červona Kalina, 1993.

⁵ CDAVO Ukrainy, f. 3833, op. 1, d. 45, ark. 1.

⁶ V. Kosik, *Ukraina pid čas Drugoi svitovoi vijni*

1938–1945, Kiiv–Pariž–New York–Toronto, 1992, s. 111.

⁷ V. Ščegliuk, ...*Jak rosa na sonci*, Lviv: Feliks Ltd, 1922, s. 86.

⁸ P. Sodol', *Ukrains'ka Povstanča Armija*, 1943–1949, dovidnik, New York: Prolog, 1994, s. 12.

⁹ *Litopis Ukrains'koi Povstans'koi Armii*, Toronto, 1989, t. 1, s. 37.

¹⁰ Pagal Dnepro liniją.

¹¹ P. Sodol', op. cit., s. 48.

¹² Žr.: *Postanovi III-go Nadzvičainogo Velikogo Zboru OUN*, Litopis[...], Toronto, 1995, t. 24; Lviv, 1996, s. 223–237.

¹³ Жр.: *Za ščo boret'sia Ukrain's'ka Povstanča Armija (UPA)?*, Litopis [...], Toronto, 1989, t. 1, s. 126–130.

¹⁴ Prezidento N. Osmako dukters liudijimu, beveik dvejus metus trukęs tardymas negalėjo nustatyti, kokį vaidmenį K. Osmakas atliko išsivadujamajame judėjime. Mirė Vladimiro kalėjime 1960 m., eidamas 71 metus.

¹⁵ Laipsnis suteiktas UPA įsaku 1946 m.

¹⁶ 1960 m. paleistas iš kalėjimo, bet tikrinamas. Dabar gyvena Kijeve. Kiek gali, imasi aktyvios visuomeninės politinės veiklos.

¹⁷ *Litopis*[...], Toronto, 1987, t. 3, s. 71–75.

¹⁸ Y. Tys-Kroxmaliuk, *Upa warfare in Ukraine*, New York, N. Y., 1972, p. 313–315.

¹⁹ Nemaža tų, kurie legalizavosi, vėliau buvo suminti. Dalį raginimų legalizuotis patikėjusių kovotojų sovietiniai organai privertė veikti prieš UNOb ir UPA.

²⁰ P. Sodol', op. cit., s. 54.

²¹ A. B. Szeznesniak W. Z. Szota, *Drona do nikad: Dzialalnosc Orhanizacji Ukrainskich Nacjonalistov i jej likwidacja w Polsce*, Warszawa: MON, 1973, s. 242–258.

²² P. Sodol', op. cit., s. 58.

²³ I. Bilas, *Represivno-karal'na sistema v Ukraini 1917–1953*, Kii: Libid' – Vijs'ko Ukraini, 1994, kn. 1, s. 181.

²⁴ P. Sodol', op. cit., s. 60.

Oleksandr Vovk

THE LATEST ARMED AND POLITICAL MOVEMENT FOR THE INDEPENDENCE OF UKRAINE

Summary

The armed movement for the independence of Ukraine can be linked with the outcome of the fall of two empires - the Empire of Russia and the Empire of Austria. It is also closely connected the policy pursued by Poland, Germany and the USSR after the World War Two. The Ukrainian National Organisation (UNO) was founded in Vienna in 1929. Its ideology was based on integral nationalism characteristic to post-war Europe. The most active and largest organisations were in Western Ukraine (the territory of Galicia) and in the North West Lands of Ukraine (Volyne and Polese).

It should be noted that the ideological activity of the UNO and the UPA (Ukrainian Uprising Army) during the WWT was radically changed. The UNO severely criticise both Nazi and Soviet imperialism. The organisation rejected the model of dictatorship of single party and advocated the idea of Ukrainian Nationalism based on the concept of revolutionary democracy. Its

aim was to fight mercilessly against both totalitarian states.

In 1944–1954 the Armed Ukrainian Underground executed 14, 424 attacks against the Soviets. Fifty thousand people perished, 30 thousand of them were from NKVD–MVD ranks and the Red Army soldiers, and – 25 thousand were the so-called “peaceful residents”, most of whom were the representatives of the Soviet authorities and active supporters of Stalin's regime.

According to the Soviet data only during two years from 1944 to 1945 there fell 103, 313 participants of armed resistance and 110, 783 were detained.

The history of armed resistance had a considerable impact to the course of the events in Ukraine as long as 1991 when the process of “perestroika” ended in the re-establishment of the independence of Ukraine.